

Juryrapport

Omdat het vandaag de tiende keer is dat het bestuur van de Aleida Schot Stichting de Aleida Schot-prijs uitreikt en het de jury mogelijk maakt een prijswinnaar voor te dragen, zij het mij vergund het juryrapport te beginnen met een korte recapitulatie. Sinds het begin van haar werkzaamheden, nu twintig jaar geleden, heeft de jury zich steeds op het standpunt gesteld de beste vertaling ‘van de laatste twee jaar’ te bekronen. De Aleida Schot-prijs is daarmee eerder een *prix d'excellence* voor een specifieke vertaling dan een oeuvreprijs, hoewel het al dan niet aanwezig zijn van een, ook al is het bescheiden, oeuvre, bij de beoordeling vaak wel een rol speelt. Die keuze voor een bepaald werk, eerder dan voor een vertaler, heeft zijn voor- en zijn nadelen. Tot de voordelen behoort dat de jury, naast een uitstekende vertaling, er ook een werk kan uitlichten dat literair gezien de moeite waard is. Uitsluitend de combinatie goed vertaald en van hoog literair niveau komt voor bekroning in aanmerking. Een ander voordeel is dat een bijzondere uitgave waaraan door verschillende vertalers een bijdrage is geleverd kan worden uitverkoren. Dit is bijvoorbeeld gebeurd in 1991, toen de poëziebundel van Joseph Brodsky, *De herfstkreet van de havik*, de prijs heeft gekregen. Nadelen zijn er natuurlijk ook. Je zult maar, als goed vertaler, in de ene beoordelingsperiode van twee jaar net zijn gepasseerd door een ander en in de volgende beoordelingsperiode geen gelegenheid hebben gehad een vertaling te publiceren, of alleen – er moet toch ook brood op de plank komen – werk hebben vertaald van, in de ogen van de jury, slechts gemiddelde literaire kwaliteit. Het eerdere briljante en briljant vertaalde werk kan dan niet meedingen. Dat is onrechtvaardig. De jury beseft dat en houdt daar uiteindelijk toch ook rekening mee. Kan daar ook rekening mee houden, want anders dan bij de meeste andere jury's blinkt de Aleida Schot-prijs niet uit door een geregelde wisseling van samenstelling. Een van de twee juryleden heeft haar taak, na zeven prijsuitreikingen, overgedaan aan een ander. Het tweede jurylid is nog immer in functie.

Voor iedere prijsuitreiking bestudeert de jury zo'n dertig tot veertig vertalingen. Die hoeveelheid is de afgelopen twintig jaar vrij constant gebleven. Dat is opmerkelijk, omdat zich in deze periode in de Slavische landen grote politieke veranderingen hebben voltrokken. Die veranderingen hebben echter nauwelijks sporen nagelaten in de vertaalactiviteit – er is sinds 1989, het jaar van de val van de Berlijnse muur en de fluwelen revolutie, tot nu toe niet veel meer vertaalde Slavische literatuur verschenen dan in de tien jaar daarvoor. En eigenlijk is dat ook wel logisch. In tegenstelling tot het lezerspubliek in de Slavische landen zelf waren wij wel op de hoogte van het werk van hun beste eigentijdse, maar in eigen land verboden schrijvers. Toen daar in 1989 vrijheid van drukpers kwam was er, en dat geldt zeker voor Rusland, waar de literatuur zeventig jaar lang is ‘gezuiverd’, een enorme inhaalslag nodig. Wij hoefden alleen naar nieuw literair talent te speuren en dat diende zich niet op ruimere schaal aan dan normaal.

Als we twintig jaar vertaalactiviteit op het gebied van de Slavische literaturen overzien dan kunnen we vaststellen dat verreweg het grootste deel daarvan, in de orde van zeventig tot tachtig procent, is gewijd aan de Russische literatuur. Dat is

begrijpelijk gezien de relatief grotere bekendheid van de Russische literatuur, die weer te maken heeft met de fenomenale erfenis die de negentiende eeuw heeft nagelaten met auteurs als Poesjkin, Gogol, Dostojevski, Tolstoj, Toergenjev, Tsjechov en vele anderen van wereldformaat. Er is gewoon meer vraag naar vertaalde Russische literatuur dan naar literatuur uit andere Slavische landen en vertalers uit het Russisch gaan daar gretig op in. Vraag en smaak van het publiek zijn echter niet de enige factoren die bepalen wat er aan vertalingen verschijnt. Buitengewoon belangrijk is de competentie van de vertaler, die op grond van kennis van zijn gebied en vaak ook op grond van eigen voorkeur voorstellen doet aan een uitgever. We mogen ons gelukkig prijzen in Nederland dat er in ieder geval aan één van onze universiteiten de mogelijkheid bestaat niet alleen Russisch maar ook andere Slavische talen als hoofdvak te studeren. Dat betreft Tsjechisch, Pools en Servisch / Kroatisch. Voor deze talen hebben we dan ook enkele uitstekende vertalers, onder wie inmiddels een drietal Aleida Schot-prijswinnaars: Kees Mercks voor het Tsjechisch, Karol Lesman voor het Pools en Reina Dokter voor het Servisch / Kroatisch. Zij maken het niet alleen mogelijk dat de literatuur van deze talen in het Nederlands vertaald wordt, maar zetten zich actief in voor het bekendmaken van deze literaturen. Zulke ambassadeurs hebben het Bulgaars, het Sloveens en Oekraïens bijvoorbeeld niet. Die literaturen zijn bij ons dan ook veel minder bekend.

Bij het vierde lustrum van de Aleida Schot Stichting wordt de prijs opnieuw uitgereikt aan een vertaler uit het Russisch, Arthur Langeveld. Als prijswinnaar 'Russisch' is hij voorafgegaan door een hele reeks kundige en bekende vertalers: Gerard Kruisman, Jan Robert Braat, Yolanda Bloemen en Marja Wiebes, de onlangs helaas overleden Lourens Reedijk, Kees Verheul met zijn groep Brodsky-vertalers en Frans-Joseph van Agt. De jury krijgt dan ook wel eens de vraag voorgelegd – altijd van mensen die niet zo goed thuis zijn in de wereld van de slavistiek – of er nog wel vertalers overblijven om te bekronen. De jury kan u verzekeren dat de keuze van de beste vertaling altijd weer heel moeilijk is en dat er iedere keer diverse alternatieven zijn waarover lang geruzied kan worden en soms ook, bijna, wordt. Die ruzie was er overigens dit jaar bepaald niet. De jury stelde eigenlijk met verbazing vast dat Langeveld nog niet eerder tot de rijen der prijswinnaars was doorgedrongen en vroeg zich af hoe dat kwam. Een mogelijke verklaring is dat hij een oude bekende van de jury is – in 1991 was hij immers een van de grote groep medewerkers aan de bekroonde Brodsky-bundel en waarschijnlijk heeft de jury lange tijd onbewust gedacht dat hij zijn loon al gehad had. Dat is natuurlijk onzin. Eveneens in 1991 verscheen Langevelds nieuwe vertaling van Gogols *Dode zielen*, een mijlpaal in de geschiedenis van de Nederlandse Gogol-vertalingen en een geduchte rivaal van de dichtbundel van Brodsky. Drie jaar later kwam zijn niet minder fraaie vertaling van Gontsjarovs *Oblomov* uit, eveneens een 'prijsboek', maar ook al niet gehonoreerd. De jury staat even stil bij de vertaling van deze twee grote Russische klassieke romans, want ze laten, juist omdat je ze met eerder door anderen gemaakte vertalingen kunt vergelijken, heel goed zien waarin de kracht van Langevelds vertaling ligt. Die kracht ligt vooral in korthed, precisie, vertalen zonder tierelantijnen, laconisme naast, maar dat is haast vanzelfsprekend,

een perfecte beheersing van het Nederlands. Charles Timmer had in zijn vertaling van *Dode zielen* vijftig, soms zestig procent woorden meer nodig dan het Russische origineel. Langeveld houdt dat bij een 'normale' – het Russisch heeft bijvoorbeeld geen lidwoorden – twintig tot vijfentwintig procent, '... die niet zonder een zekere spanning wachtte op wat de ander zou antwoorden' wordt bij Langeveld 'gewoon' 'die niet zonder spanning op een antwoord wachtte'. En hij vertaalt 'Wat een rotzak!' in plaats van 'Dat is me een heer van niks!' en 'die nog stond te trillen op zijn benen' in plaats van 'die zich nog maar amper uit zijn onvoordelige positie had weten te herstellen'. Als iemand een arrestatie wordt aangezegd lezen we bij Langeveld: 'Ik kom u op de hoogte stellen van het feit dat u zich in hechtenis bevindt totdat vonnis is gewezen in uw zaak.' Zijn voorganger had ervan gemaakt: 'Ik ben gekomen om u aanzegging te doen van een mij medegedeelde kennisgeving dat u zich in staat van beschuldiging bevindt totdat er in het tegen u aanhangig gemaakte proces vonnis is gewezen.' De peperbus waar sommige vertalers kwistig mee strooien blijft bij Langeveld in de kast staan. Hij vertaalt wat er staat, getrouw aan zijn adagium, dat tevens de titel van zijn proefschrift is, *Vertalen wat er staat*. Behalve in de praktijk heeft Langeveld namelijk ook zijn sporen verdiend in de theorie van het vertalen, een zeldzame combinatie, die alleen werkt als in de praktijk aanleg en begaafdheid, in de theorie gezond verstand domineert.

Kernachtigheid, nauwkeurigheid, trefzekerheid. Deze kwalificaties zijn ook van toepassing op de vertalingen die Arthur Langeveld de afgelopen twee jaar heeft gemaakt en die de jury hebben doen besluiten hem voor te dragen voor de prijs waar hij in feite al lang recht op heeft. Het betreft vertalingen van zeer uiteenlopende teksten waarvoor de vertaler in zichzelf geheel verschillende lagen van competentie heeft moeten aanboren. Een tekst is van Tolstoj, de beroemde schrijver van *Oorlog en vrede* en *Anna Karenina*. Toen Tolstoj ruim vijftig jaar oud was bekeerde hij zich van zijn vroegere, naar zijn eigen idee geheel verkeerde levenswijze en begon hij de zin van het leven te zoeken in ascese, geloof in God, het afstand doen van alle materiële bezit en het zich onthouden van seks en geweld. Zijn nieuwe inzichten presenteerde Tolstoj in een zeer persoonlijk geschrift, getiteld *Mijn biecht*. Honderd jaar geleden is dit al eens in het Nederlands vertaald, maar sinds die tijd niet meer, terwijl het toch een uiterst belangrijke tekst in het oeuvre van Tolstoj is. Tolstojs heldere stijl en klare gedachtegang is Langeveld op het lijf geschreven. We citeren enkele passages:

Ik zocht in alle wetenschappen en niet alleen vond ik geen enkel antwoord, maar ik raakte ervan overtuigd, dat allen die net als ik in de wetenschap hadden gezocht, evenmin iets hadden gevonden, maar duidelijk toegaven dat hetgeen mij tot wanhoop dreef – de zinloosheid van het bestaan – de enige onbetwifelbare kennis is die de mens heeft.

Toen ik dit had ingezien, zag ik ook in dat ik bij de rationele kennis geen antwoord op mijn vraag zou vinden en dat het antwoord dat de rationele kennis geeft slechts een verwijzing is naar het feit dat het antwoord alleen kan worden verkregen door de vraag geheel anders te stellen, namelijk door bij de

argumentatie de vraag te betrekken hoe het eindige zich tot het oneindige verhoudt.

Ik begreep eveneens dat, hoe irrationeel en wanstaltig de antwoorden die het geloof geeft ook mogen zijn, zij het voordeel hebben dat zij bij elk antwoord de verhouding van het eindige tot het oneindige betrekken, zonder welke er geen antwoord kan zijn.

Deze vertaling is welhaast perfect als je haar vergelijkt met het origineel. Het ritme van Tolstojs dwingende betoogtrant is geheel bewaard gebleven, de logische gedachtegang ontvouwt zich moeiteloos in stilistisch gezien vlekkeloze zinnen die ook inhoudelijk volstrekt adequaat zijn.

Geheel anders van toon zijn Langevelds vertalingen van het werk van de twintigste-eeuwse schrijver Daniil Charms. Charms, een van Ruslands grootste absurdisten, zag zich genoodzaakt kinderboeken te gaan schrijven, omdat het communistische bewind geen enkele boodschap had aan zijn 'echte' literaire werk. Maar ook als schrijver van literatuur voor kinderen bereikte hij grote hoogten. Dat Langeveld tegelijk met het cerebrale, logische proza van Tolstoj ook de nonsensicale verhalen en vooral gedichten op rijm van Charms heeft kunnen vertalen kan de jury alleen maar verklaren uit het feit dat Tolstoj zelf ook voor kinderen heeft geschreven. Ergens moet er dus een link zijn; maar de verbazing blijft. Het speelse gemak waarmee de vertaler deze zo totaal verschillende teksten in het Nederlands heeft weten over te brengen kan alleen maar wijzen op een speelse geest – bepaald niet de minste eigenschap voor een goede vertaler. Een proeve van die speelsheid is het gedicht 'De vrolijke sijsjes' uit de kort geleden verschenen bundel *Een stinkdier is een prachtig beest*.

DE VROLIJKE SIJSJES

Tweehonderdvijftig
Tweehonderdvijftig
Vrolijke sijsjes
Woonden tezamen
In een groot huis.

Een deed de afwas,
Een nam het stof af,
Een haalde water,
Een maakte sop.
Een lapte ramen,
Een deed de kamer,
Een veegde vloeren,
Een ruimde op.

Tweehonderdvijftig

Tweehonderdvijftig
Vrolijke sijsjes
Stookten de kachel
En kookten de pap.

Een met een lepel,
Een met een stamper,
Een met een braadslee,
Een met een mes.
Een voor het dekken,
Een voor het scheppen,
Een voor het schenken,
Een voor de rest.

Tweehonderdvijftig
Vrolijke sijsjes
Gaan na de arbeid
Samen op jacht.

Een jaagt op beren,
Een jaagt op vossen,
Een jaagt op ossen,
Een op konijn.
Een jaagt op leeuwen,
Een jaagt op meeuwen,
Een jaagt op eenden,
Een op tonijn.

Tweehonderdvijftig
Vrolijke sijsjes
Geven na afloop
Nog een concert.

Allemaal samen,
Een speelt piano,
Een speelt de cello,
Een speelt gitaar.
Een speelt de trommel,
Een speelt trombone,
Een saxofoon en
Een maakt misbaar!

Tweehonderdvijftig
Vrolijke sijsjes

Brengen de vinken
Nog een bezoek.

Een met de auto,
Een met de metro,
Een met de scooter,
Een met de bus.
Een met het rijtuig,
Een met het vliegtuig,
Een met de motor,
Een met zijn zus.

Tweehonderdvijftig
Vrolijke sijsjes
Wilden gaan slapen,
Gingen naar bed.